

**A NYELV SZIMBOLIKUS, TUDAT ALATTI JELENTÉSE
THASS-THIENEMANN TIVADAR FILOZÓFIAI-METAPSZICHOLÓGIAI NYELVÉSZETE**

Thass-Thienemann Tivadar (1890–1985) Gombocz Zoltán, Korniss Gyula, Hóman Bálint, Teleki Pál, Klebelsberg Kunó barátja, Pécssett Várkonyi Nándor segítője volt. Egyetemalapító: azt vallotta, ha Budapestnek katolikus, Debrecennek református teológiai fakultása van, akkor legyen a pécsi egyetemnek lutheránus. Nem valósult meg. A II. világháború után Amerikába emigrált, és szinte eltűnt a magyar tudomány horizontjáról. Most végre magyarul is olvasható.

Karácsony Sándor, Várkonyi Zoltán, Hamvas Béla, Fónagy Iván, Bernáth Béla inspiráló gondolatai nyomán visszajutott végre Magyarországra Thass-Thienemann Tivadar (könyvének címe: *A nyelv interpretációja. I. A nyelv szimbolikus jelentése, II. A nyelv tudat alatti jelentése*). Freudi, pszichoanalitikus alapon álló, antropológiai, de akár prekognitívnek is nevezhető nyelvészete Magyarországon gyakorlatilag visszhangtalan. A fordító (Simoncsics Péter) a kognitív nyelvészet előhírmökének tartja. Ez a pszichologizáló nyelvészet egy művelődéstörténeti (szellemtörténeti) vonal, amely (például a testszimbolika kapcsán) megelőzi és érintkezik ugyan a kognitív nyelvészettel, ám kiindulását, alapjait és irányát, valamint eredményeit tekintve teljesen más. Egy olyan nyelvészet, amely nem létezik Magyarországon; legfőljebb a korábban jelzett magyar szerzők munkásságában vannak nyomai. Thass-Thienemann példái szinte kizárólag a görög-latin-angol-német nyelven alapulnak. Végtelenül elszomorító, mert

akár a magyar nyelvben is kimutathatta volna ezeket a jelenségeket, s akkor közelebb lennének anyanyelvünk megértéséhez.

Szellemtörténet, metapszichológia, új filozófia

Thass-Thienemann a 2010-ben magyarul megjelent könyvében egyértelműen szellemtörténetinek nevezi a kutatását: „A magyarság pszichológiai adottság. Anyanyelvvél összefüggő kulturális valami. Nem biológiai... A magam »szellemtörténeti« álláspontja: a magyarság fogalmát a magyar szellemet kifejező, hordozó, megtestesítő magyar nyelvben látom. A nyelv megrögzíti és kialakítja a gondolatot. »Nyelvében él a nemzet«, mondja Széchenyi. Magam is ezt valom. Nyelv, irodalom, történelem teszi a magyart magyarrá” (2016: 23). Irányultságát Freud nyomán pedig a pszichológián túllépő (akár filozófiaiak nevezhető) metapszichológia körébe sorolja, mely a művészet és nyelv kérdéseit ugyancsak egyben vizsgálja: „Új filozófia lett belőle, amely az emberi lét végső kérdéseire keresi a választ. Mint minden filozófia, ez is lehet »alkalmazott diszciplína«, válhat gyakorlattá a vallás, az etika, a rituálék, a szokások, a művészet, az irodalom, a történelem, a társadalmi rend vagy a nevelés megértésében...” (2020: 11). Kétségtelen, hogy ez az irányzat élesen szemben áll a szigorúan strukturális, olykor a jelentést is kiiktató, azt szinte anatómiának tekintő nyelvészettel (2016: 56).

Thass-Thienemann tudományos rendszere, metapszichológiai-szellem-történeti alapállása így summázható:

- (1) A nyelv archaikus, kollektív: „nyelv, amit anyanyelvünként beszélünk, kulturális örökségünk, és legbensőbb természete szerint kollektív”, de nem kell a kollektív tudatalathoz ragaszkodni, a lényeg, hogy: „örökölt verbális kifejezéseink tára természetéből adódóan archaikus és kollektív” (2020: 13).
- (2) Kumulatív kulturális átvitel: a biológus Julian Huxley mutatott rá a kumulatív átvitel hatására, amiből kumulatív nyelvi változás következik (2016: 107–8); „a biológiai-genetikai örökség mellett az átvitelnek van egy másik csatornája, ahol az átvitel nem a géneken keresztül történik, hanem az egyik nemzedék továbbítja a másíknak. Ez kumulatív folyamat eredménye. Ha ez a nyelven át történő kumulatív kulturális átvitel nem létezne, az ember megmaradt volna az állat szintjén...” (2020: 13).
- (3) A nyelvben elsüllyedt tudás van: „az általunk beszélt nyelvet elfojtásos szorongás formálta és alakította át [...] [ami] a szerves élet három fókusz körül sűrűsödik össze: az egyik a kezdet, a születés, a másik a vég, a halál, a harmadik pedig az új élet teremtő aktusa, a szexuális egyesülés” (2020: 16); „E túlélő jelentések, bár elfelejtve és elfojtva, életben maradnak a senki földjén, amit preverbálisnak, prelogikusnak vagy tudatalattinak hívunk” (2020: 15). „Nyelveink számtalan nemzedék elraktározott hagyományát adják tovább, és ezt a tényt nem szabad

összekeverni egy etimológiai szótár korrekt magyarázatával” (2020: 30). Merthogy másféle etimológiával lehet csak megközelíteni (erről később).

- (4) Az elsüllyedt tudásra jelek mutatnak: „Ahol egy fontos, érzelmekkel teli vagy félelmet keltő szimbolikus jelentés elsüllyedt, fedőjelentések galaxisa jelenik meg a manifeszt felszínen” (2020: 15).
- (5) Az elsüllyedt tudás kutatható (kihüvelyezhető) például újszerű etimológia, álomnyelv, szleng, gyermeknyelv, egyéb regresszív nyelvi jelenségek kutatásával: „az álomnyelven túl (vagy alatta) létezik egy nyelvi réteg, amit nem az egyén hozott létre, amit azonban kész eszközként használnál föl személyes érzelmeinek kifejezésére” (2020: 12); „Értékes tudat alatti anyagot nyerünk majd vissza zabolátlan szlengkifejezésekből és a gyermekkor legkorábbi fantáziaképeinek nyelvéből. Ez a nyelvi anyag főként preverbális” (2016: 19); felismerhető az elsüllyedt tudás például az (ismételgető) echószavak infantilis jellegében (2016: 161). Magam hozzátenném a többi ösztönös megnyilvánulást, leginkább az önkéntelen „dallamozást”.
- (6) A nyelv (valamilyen módon) meghatározza a gondolkodást (ez voltaképpen a Sapir–Whorf-hipotézis): „nem vagyunk teljesen szabadok gondolkodásunk folyamataiban vagy verbális közléseink megválasztásában” (2020: 10).

Ez a szellem-történeti, metafizikai megközelítés azért tekinthető filozófiaiak is, mert a teljes emberre figyel, célja így

summázható: „Az egészséges személyiség követelménye ma is az, hogy tudatában legyen annak, hogy az ember mindig ugyanaz és mindig más is. Szubjektív szempontból az ember inkább az állandóságot érzékeli, objektív szempontból viszont jobban észreveszi a változást a világban, ahogy nemzedékek nőnek föl és hanyatlanak le” (2016: 315).

Tudatalatti, tudatelőtti

Thass-Thienemann különbséget tesz a tudatalatti és a tudatelőtti között. A tudatelőttrit az ember megérti, de a felnőtt „normális” körülmények között kontroll alatt tartja, nem használja (2016: 134), míg a tudatalatti nem hozzáférhető, csak intenzív értelmezéssel hozható felszínre. A tudatalatti már Freud előtt ismert volt a nyelvészeti irodalomban. Például Hermann Paul (1880) és Heymann Steinthal (1888) munkájában. Hermann Paulnál: „minden, ami a tudatban megvolt, hatékony mozgatóerő marad a tudattalanban. [...] A beszéd minden megnyilvánulása az elme tudattalan és mély sötétségéből áramlik ki” (2016: 92). Freud (1900) és Jung (1912) tudattalanfelfogását az antropológus Benjamin Lee Whorf (1937) kriptotípus fogalma követi (2016: 93). Egy másik antropológus, Edward Sapir pedig azt írja, hogy „a verbális alakok sodródnak, mintha egy lejtőn mozognának” a nyelvi tudatalatti rétegébe (2016: 153). A Freud által Es-nek, latinul Id-nek nevezett tudatalattit Thass-Thienemann fordítója, Simoncsics Péter indokoltan Ősízének nevezi, mivel az *izé* állítólag az *ez* névmás fosszilizálódott alakja: *ez-e*, *ez-é* > *izé* (2016: 33). A változásokat generáló tudatalatti: szimbolikus, képszerű és preverbális, míg a vele ellentétes, kon-

zerváló Felettes Ént a jólneveltség, ilendőség, tanultság, helyesírás, nyelvtan jellemzi (2016: 45). Ennek köszönhető az ember alapvető „kétnyelvűsége”, vagyis a tudatosan kimunkált Én nyelve mögött (alatt) működik és hat egy elfojtott, elfelejtett nyelv. A tudatalattihoz sorolja a felszíni lexikai jelentések implikációit, a konnotációt (2016: 92), az elfojtott jelentéseket (2020: 10). A „történelem előtti” tudatalatti (Ősízé) nyelvi jellemzői: tabuszó, obszcén, vulgáris, varázserővel bíró verbális formulák (2016: 131), fölkiáltó indulatszó, vokatívusz, parancs, mutató névmás, ez/az, igen/nem, kérdés, válasz, káromkodás, áldás, köszöntés, számolás (2016: 149). Konkrét jelenségek magyarázatát is adja: „Az átkozódás és káromkodás először varázsoló vallási rituálék voltak, ekként estek tabu és tiltás alá. A jelentésükbe préselt elfojtott szorongás miatt lettek ismétléses cselekvések. Az Ótestamentum és minden nyelv vulgáris szóhasználatának legsúlyosabb átkai, legdurvább káromkodásai a szorongás történelem előtti idők óta a tudatalatti képzeletvilágban rejtőző alapvető témáiról árulkodnak” (2016: 139).

Thass-Thienemann (2016: 93) szerint a nyelvészek nem utalnak a freudi jéghegymetaforára, helyette töröl és gyökről (gyökérről) beszélnek; az ő felfogásában a tudatalattiban és tudatelőt-tiben foglal helyet a láthatatlan gyökér, míg a tő látható. Lotz János (1976: 11) egyébként a nyelvet jéghegyhez hasonlítja. A beszéd egy része nyitva áll a közvetlen megfigyelés számára, míg egy jóval nagyobb rész a felszín alatt rejtőzik, és csak közvetett kutatással fűrkészhető ki. „A nyelv legmélyebben beágyazódott része a tudatalattinak, ahol az ősök tovább élnek a jelen nemzedék-

ben, ahogy a mai nemzedék gondolatai és álmai élni fognak még hosszú ideig a jövőben. A nyelv az ember kollektív jellegében materializálódik, ami minden egyénben működik” (2016: 153).

Nyelvkeletkezés

A nyelv az állat és ember közötti határvonal. Az érzelmi (művészi) és fogalmi (tudományos) nyelv elkülönítése

tudattalan, tudatalatti (Ősízé)	tudatelőtti	tudatos	fölöttes (jobbik) Én
láthatatlan, intenzív értelmezéssel előhívható	láthatatlan, de felszínre hozható	látható	láthatatlan, de megragadható
elfojtott, hozzáférhetetlen, ösztönös, történelem előtti, prelogikus, preverbális	ismert, érthető, de „normális” körülmények között nem használatos	kifejezett	szabályozó, ellenőrző
változást generál			konzervál
indulatszó, vokatívusz, parancs, mutató névmás, ez/az, igen/nem, kérdés, válasz, káromkodás, áldás, köszöntés, számolás...			
gyök/gyökér	gyök/gyökér	tő (szóalak)	(szótári szó)
szimbolikus			fogalmi
érzelmi (szervnyelv)			értelmi
elsüllyedt szimbolikus jelentés			fedőjelentések galaxisa
szimbolikus			fogalmi
nem önkényes			önkényes
attributív			szubsztancionális
képes nyelv			elsüllyedt jelentés (megértés)
romantikus (művészet)			klasszicista (művészet)

Thass-Thienemann nyelvi jéghegyfel-fogása. A szokásos hármas felosztást (tudatalatti-tudatos-felettes Én) a tudatelőtti fogalmával kibővítettem. A metafizikai felfogás szerint a szigorú tudományos elkülönítést (ami az egyes dobozokat jellemzi), a táblázat alsó részében átmeneti, egymásba folyó kategóriákkal jellemeztem.

csak kései fejlemény a gondolkodásban (2016: 85), a két jellemző azonban egyszerre hat, s jó okunk van feltételezni, hogy az érzelmi megnyilvánulások az elsődlegesek. A nyelvek messzebb nyúlnak vissza a történelemben, mint gondolnánk: „A nyelvek régmúlt időkben gyökereznek, amelyek régebbiek, mint bármely tárgyi emlék” (2016: 94).

A nyelv kezdetben természetes, motivált, figuratív, szimbolikus, deskriptív, konkrét volt (mint a képirás), később fejlődött mechanikussá, fogalmivá, önkényes jelek rendszerévé (2016: 109, 170), az ember pedig elvesztette a parabolikus, szimbolikus kifejezés iránti érzékét (2016: 73).

A nyelvkeletkezés kiváltó okai között olyan jelenségeket emel ki Thass-Thienemann, mint (1) az alkalmazkodás: az érzékelés és emlékezés létfontosságú alkalmazkodási funkció (2016: 36); (2) természeti minta: „A természet mintákban nyilvánítja ki magát” (2016: 149); (3) ikonicitás: a hangok ikonikusan leképezik a valóságot, és ez kapcsolatban van az artikulációs hellyel (első hangok, amelyek a labiálisak, amelyek láthatók-hallhatók: m, p, b, ezeket követik a dentálisak: n, d, t, 2020: 36), valamint a szájüreg térfogatának változtatásával képzett hangok (pl. $i \succ a, o, u$, 2016: 287); (4) asszociációk: a hangok további hangokat asszociálnak, ezek „a primitív, racionalitás előtti tevékenység jellemzői”, melyek mindmáig működnek a szóviccekben, álmokképekben, költészetben (2016: 288). Ezért is hangsúlyozom, hogy a nyelv és a művészet azonos töről fakad.

A beszéd ritmikai-tonális jellege mélyebbről jön. „Az egész test izomfeszültsége részt vesz benne. [...] a test mint egész a beszéd kifejező szerve”, sőt: „a test gesztusnyelve, a szomatikus kifejezés az egyetlen univerzális nyelv” (2016: 65).

Szimbólumalkotásra csak az ember képes. A szimbólum túlmutat a fizikai valóságon. A szimbolizmus gyökere: ahol a test és lélek még egy (2016: 63). A nyelvkeletkezés pillanatában már ott van (preverbális szimbolizmus, 2016:

57). Kezdetben a nyelv szimbolikus, a szimbólumok létrejötte „teremtő aktus” eredménye, a jelentés olykor tudatos, olykor öntudatlan, összekapcsolódhat a valósággal (a szó realizmusa, szómágia) (2016: 49–53). A szimbólumban van egy központi idea, amely visszatükröződik minden egyes jelentésben. A jelentéseket ciklikus elrendezésben a „szublimálás”, a demitologizálás, a biológiai alapoktól, testiségtől, emberi szervektől való mentesítés jellemzi (2016: 97).

A régi szövegek az ősi nyelvet képes, parabolisztikus nyelvnek, „csalibeszédnek” tekintették. Az ősi nyelv nem racionális, hanem szakrális, voltaképpen varázs, rejtély. A nyelv eredeti felfogása közel volt a látomáshoz, álomhoz; homályosan fogalmazni vagy álomban beszélni nem állt messze egymástól (2016: 74–5). Talán éppen ebből kifolyólag tekinti Andre Jolles az „elemi formák” közé tartozónak a rejtvényt (Voigt 2014: 66). „A nyelvnek ez a felfogása különbözik a miénktől, mert mi elvesztettük a parabolisztikus és szimbolikus kifejezés iránti eredeti vonzalunkat” (2016: 73). Pontosan ezért van az, hogy a ma embere gyanakvással figyeli a szimbólumelemzéseket. A szimbólumok rejtett nyelvként működnek, a verbális szimbolizmust csak korlátozottan értjük (2016: 31), sőt belőlünk „kivesztett az a szimbólumalkotó képesség, amely megvan a költőkben, az álmokban, a kisgyermekekben és a mentális regresszió esetében” (2016: 56). Pontosan ezért mondhatja Hamvas, hogy „a költészet az emberiség anyanyelve” (1995: II/157), illetve Zalabai Zsigmond: „második anyanyelvünk: a költészet” (1981: 37), vagyis művészet és (anya)nyelv azonos. Ezért veszik észre gyakran a költők,

hogy „céljaikra a nyelv kifejező, fölszó-lító, érzelmi és szimbolikus ereje nem kielégítő” (2016: 87); ezért kívánnak nyelvet (új formákat, kifejezési módot) teremteni. A művészetben, a verbális kifejezés minden formájában két alapvető stílus van, amely vagy az érzelmi vagy a fogalmi nyelvet igyekszik követni. Az egyik, a fogalmi a klasszikus, világos formák felé tör, a másik, az érzelmi a romantikus formák felé. „A költészet nyelvét, miközben magas fokú intenzitásra törekszik, e két kifejezéssel jellemezzük: vagy logikus klasszicitást fejez ki, vagy a színes és dinamikus romantikus stílus felé tendál” (2016: 87).

A nyelvi jel természeti alapú, motivált, ikon

Az ókori theszisz-phüszisz vitára is utalva (2016: 55) Thass-Thienemann a következő jelenségeket sorolja fel a nyelv természeti, motivált (Peirce kifejezésével ikonikus) jellegével kapcsolatban:

(1) valamiféle természeti jellegű visszhanghatás (hívó-válasz vagy echó/tükrör: 2016: 160);

(2) nyelvtani-jelentéstani kongruencia, hang-jelentés (erőszakos) kisugárzása (2016: 148); (rímelő) hangalaki asszociáció (a szavak mágnesez ereje, ahogy más szavakat bevonnak a hang-jelentés kapcsolatba 2016: 147, 148); szótársak létrejötte; vannak szavak, „amelyek hang-jelentés viszonyukat kisugározzák és ráerőszakolják más szavakra” (2016: 159); „egyetlen szó sem maradhat sokáig egymagában, egyedül” vonzzák egymást” (2016: 160);

(3) ismételtetés, örömrzet: „Az ismétléses jelleg a nyelvben is központi maghoz tartozó jelenség” (2016: 138),

főleg azért, mert a ma is megfigyelhető echolália, az öncélú, narcisztikus, egocentrikus beszéd örömrzettel jár együtt (2016: 160);

(4) ösztönösség, egyéb ősi hajlamok, például a mai graffitiban is megragadható az írás fejlődésének nullfoka: „Egy tiszta fehér felület arra csábít némely embert, hogy betűket vagy varázsjeleket karcoljon rá” (2016: 322).

Nyelvészeti archeológia: revitalizáció

A „nyelv nem tükrör, ami a valóságot tükrörzi vissza, hanem a belső képek kivetítése a külső világra. [...] A nyelven keresztül el akar jutni a gondolkodás őstörténetéhez. [...] Ennek módszere pedig a nyelvészeti archeológia, amely „valamilyen korábban létező valósággal foglalkozik, amelynek törmeléke megtalálható a nyelvben” (2016: 84). A szimbólumok kutatásának többféle módja lehetséges. Először is: szókomplexumok vizsgálata. Ámde a szócsaládvizsgálatokra, különösen az ún. gyöknyelvészetre jellemző „szókomplexumok intenzív analízise nem elfogadott nyelvészeti eljárás” (2016: 97). A metafizikai megközelítésben azonban alapvető az ilyenfajta vizsgálat. Így állította fel igen leleményesen Thass-Thienemann a fej-ívóedény konstrukciót (az emberfej ívócsanakként való használatától a boroskupáig, a korszóig és köcsögig, 2016: 58–61); illetve olyan tematikus csoportokat vizsgált, mint a kéz és az ujj, a láb és a térd, a fogak; vagy éppen a mai kognitivistákat messze megelőzően olyan tematikus jelentéstani törvényszerűségeket, mint a tűz, fény, szám, tér, idő, szín (2016) vagy a kezdet, sötét-mély, ég-föld, te-

remtés, paradicsom (2020) stb. Számára az „etimológia [...] nem történeti tudományág, hanem a mozzatórugók vizsgálata. Kulcs a tudat alatti fantáziaképek megértéséhez. [...] Ezek ott rejtőznek minden beszédtevékenység mögött (alatt)” (2016: 98). A metafizikai megközelítésben a test, a testi jel elsődleges, ún. protoszimbólum, amely „szervnyelvet” jelent (2016: 129). Az ember érzékelni, gondolkodni és beszélni a saját testének és testi funkcióinak keretében tud csak” (2016: 66); „a bőr csaknem annyira kifejező szerv, mint a gesztusok szimbolikus nyelve” (2016: 193). A színek és számok jelentése sem véletlen (2016: 51), primitív szinten a mondas és számolás egy (2016: 69). Minden, ami a téridőben létezik, létezik számban is (2016: 276).

A másik módszert a regresszív jelenségek kínálják. Erre először Freud figyelt föl. Álláspontja szerint a kis kiejtési hibák, nyelvbotlások, nevek elfelejtése, a fonológiai minták összekeverése, egy szó helyettesítése másikkal vagy ellenkező jelentésűvel nem véletlenek, hanem szimptomák, elfojtott dolgok, rejtett motívumok. Ebből következik, hogy az „ember egyszerre normális és abnormális” (2016: 123). Ezért jelentésteljes szimptomák az ösztönös hangmegnyilvánulások, valamint az egyes testi vagy mentális betegségben (neurózisban, leépülésben) szenvedők beszédprodukciói.

A harmadik módszer a Freud által „királyi útnak” nevezett álomnyelv (2020: 9). Freud ugyanis azt mondja, hogy az álom egy elfelejtett, ismeretlen nyelven beszél (2016: 158), a „nyelvben és az álmokban van valami közös” (2016: 153). Ezért fontos az álmok ol-

vasása, az álomnyelv megértése. Ennek módja: a szimbólumok revitalizációja, illetve egy asszociációs ösvény keresése (2016: 169). Az álomnyelv a nyelvetkezelés megfordítása: ami egyszer lezajlott a nyelvben, azt most az álom(kép) elmesélésével verbálisan rekonstruáljuk. [...] Az evokatív nyelv¹ hasonló módon működik, mint az álmodó agy. [...] az álmodó olyasvalamit hív elő, ami sohasem volt meg az ő személyes élménytárában, de ami sok száz évvel ezelőtt előfordult a nyelvi közösségben” (2016: 170–1); ezzel voltaképpen az archetípusra, a kollektív tudatalattira utal.

A negyedik módszer a kevésbé figyelemre méltott nyelvi produkciók vizsgálata. Különösen a gyermeknyelv. Ma ezt sokan cáfolják, de a gyermekkultúrában és -folklórbán nagyon sok jel mutat rá arra, amit Freud amerikai híve, Stanley Hall nyomán vallott, hogy „a gyermeki fejlődés az emberi faj evolúciójának valamelyest tömörített rekapitulációja” (2020: 107). További kitüntetett nyelvi produkciók a szleng, illetve az egyéb ösztönös megnyilvánulási formák (pl. a firkálások).

Több évtizedes késéssel Thass-Thienemann Tivadar filozófiai-meta pszichológiai megközelítése Magyarországra érkezett, s talán mostantól már nemcsak egyeseknek a munkásságában, etimológiáiban bukkan fel, hanem elmélyíti nyelvi ismereteinket, izgalmasabbá teszi az anyanyelvoktatást.

Szakirodalom

Thass-Thienemann Tivadar 2016. *A nyelv interpretációja I. A nyelv szimbolikus jelentése*. For-

¹ evokatív nyelv = itt a nyelvi jel és környezete kölcsönhatására épülő (motivált) nyelv

- dította: Simoncsics Péter. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Thass-Thienemann Tivadar 2020. *A nyelv interpretációja II. A nyelv tudat alatti jelentése*. Fordította: Simoncsics Péter. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Hamvas Béla 1995. *Scientia sacra II. Medio*. Szentendre.
- Voigt Vilmos 2014. Egyszerű formák; einfache Formen. 66. In: Voigt Vilmos: *A folklórszti-ka alapfogalmak*. Szócikkek. Equinter. Argumentum Kiadó. Budapest.
- Zalabai Zsigmond 1981. *Tűnődés a trópusokon*. Madách Kiadó. Bratislava.

Balázs Géza

egyetemi tanár

Színház- és Filmművészeti Egyetem

Doktori Iskola

és Német Antal Drámaelméleti Intézet

(Budapest)

Partiumi Keresztény Egyetem

Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék

(Nagyvárad)

E-mail: balazs.geza@szfe.hu

<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>